

Vladimir BRAČIČ*

RAZVOJ ZEMLJIŠKOPOSESTNE STRUKTURE IN POSESTNOLASTNIŠKIH ODNOSOV V ŠTAJERSKIH GORICAH KOT ELEMENT SOCIALNEGA RAZLIKOVANJA

Osnovna elementa socialnega razvoja v agrarni pokrajini sta zemljiškoposestna struktura in posestnolastniški odnosi. Vsak zase in skupno ne vplivata samo na dinamiko proizvodnih procesov, na njihovo usmeritev, temveč tudi na spreminjanje tehnike obdelave, na populacijska gibanja, na stopnjo splošne kultiviranosti prebivalstva, njegovo usmeritev v iskanje dohodka v neagrarnih dejavnostih, na zunaj vidne spremembe v pokrajini itd. Specifika razvoja vinogradništva in njegova pretežna tržnogospodarska usmeritev sta dala zemljiškoposestni strukturi in posestnolastniškim odnosom v štajerskih goricah izjemno pomembno vlogo. Temeljitejše razumevanje preteklih in današnjih socialnih razmer v teh pokrajinah je brez poznavanja razvoja teh dveh dejavnikov sploh nemogoče.

Ker pa je današnje stanje zemljiškoposestne strukture in posestnolastniških odnosov neposredno povezano in pogojeno z njihovim razvojem v preteklosti, moramo v želji, da doumemo sedanost, poseči v preteklost.

Domnevati smemo, da so se pri Slovencih že v tako imenovani prednemški dobi začele uveljavljati kmetijam podobne obdelovalne enote, ki niso bile po velikosti enake. Z nastopom frankovske oblasti pa se začne tudi v naših krajih hitro uveljavljati hkrati s triletnim kolobarjem zemljiška ureditev, kakršna je bila v navadi v frankovskih deželah na zahodu. Uveljavi se hubni sistem, v katerem poznamo vrsto hub tako po funkciji ali posebnem položaju obdelovalca (županske, strelske hube), kot tudi po velikosti. Nedvomno so bile servilne hube manjše od svobodinskih, saj je moral podložnik opravljati tudi tlako. Za naš primer so zanimive viničarske hube, ker je bila glavna dolžnost podložnikov na teh hubah, da so obdelovali gosposčinske vinograde.

Praviloma je kmečki podložnik užival po eno hubo. Razni gosposčinski uslužbenci, zlasti vaški župani, pa so dobili v užitek tudi po več hub. Pri podložnikih se je to zgodilo izjemoma, največkrat v primeru, ko je ostala neka huba prazna (pustote) in so jo dodelili sosednji kmečki enoti. Velikost prvotnih hub so povečali včasih tudi s krčenjem gozda. Pogostejše od večanja kmetij, je bilo njihovo drobljenje na račun delitve, ki v

* Dr., hab. doc., prof. Pedagoške akad., 62000 Maribor, Mladinska ul. 9, glej izvleček na koncu zbornika.

načelu sicer ni bila dovoljena, vendar v praksi često opravljena. Drobļenje, oziroma delitev so pospeševali različni vzroki; delitev zemlje med otroke, odprodaja posameznih delov zaradi prezadolženosti, intenzivnejše uvajanje živinoreje in v naših krajih še posebej razširjanje vinogradništva, ki je terjalo več delovnih moči in omogočalo življenje tudi na manjših površinah. Hkrati se je odvišno prebivalstvo na Štajerskem usmerjalo v svet goric tudi zaradi osebnopravne prostosti in milejših podložnosti zakupa, ki ga je uvajal gorsko pravni red. Tako dobimo v štajerskih goricah zraven kmetov — sogornikov, še kajzarje — sogornike, ki so običajno imeli zemlje komaj za četrť grunta. Hkrati pa se pojavljajo tudi že prvi viničarji, o katerih nam med drugimi dokumenti govori tudi statut mesta Ptuja iz leta 1376. V njem so ptujski meščani med drugim določili višino dneine, ki so jo plačevali viničarjem.

Pred leti odkrite imenjske cenitve štajerskih gospoščin iz leta 1542 nam poleg ohranjenih urbarjev omogočajo dokaj podroben vpogled v takratno zemljiškoposestno strukturo. Ti dokumenti nam kažejo, da je bilo kmečko podložništvo že takrat precej neenotno, oziroma gospodarsko socialno močno razslojeno. Na osnovi posebne klasifikacije smo razdelili kmečke podložnike na velike, srednje in male kmete ter kajzarje. Tako smo dobili za gospoščino Borl, ki je obsegala strnjeno ozemlje vzhodnega dela Haloz, naslednjo sliko: od 209 podložnikov jih je bilo 50 ali 25 % velikih kmetov; 89 ali 42 % srednjih kmetov, 59 ali 28 % malih kmetov in 10 ali 5 % kajzarjev. K tem je prišteti še 69 osebenjkov, ki so tvorili posebno, prav gotovo pa socialno najšibkejšo plast prebivalstva. Za Vurberško gospoščino, ki je obsegala del Slovenskih goric in Dravskega polja, je podobna klasifikacija dala 32 % velikih, 43 % srednjih kmetov ter 25 % kajzarjev. Na Ptujskem polju je bilo 34 % velikih, 42 % srednjih, 20 % malih kmetov in 3 % kajzarjev. Podobna razmerja smo dobili s pregledom imenjske cenitve gospoščine Ormož in komende nemškega viteškega reda iz Vel. Nedelje, ki sta imela takrat pretežni del kmečkih podložnikov in še več sogornikov v Ljutomersko-ormoških goricah. Absolutno so torej pravladovali srednji in mali kmetje, kajzarstvo je bilo v tem času šele v nastajanju.

Pojav zgodnjega kapitalizma je sprožil na podeželju hitrejšo procese socialne diferenciacije. Večji razcvet denarnega gospodarstva je omogočil, da so se na vasi začeli pojavljati posamezniki, ki so bogateli in izkoriščujoč gospodarske krize, kupovali zemljo od zadolženih sosedov. Velike grunte so jim obdelovali hlapci in dekle, pomagali pa so tudi kajzarji, ki jih je bilo vedno več. Konjunktura na vinskem trgu so pospešile naseljevanje vinorodnih predelov. Po slemenih štajerskih vinskih goric, ki so bila v času imenjskih cenitev praviloma še nenaseljena, se množično pojavljajo sogorniki — kajzarji in mali kmetje, ki jim je že pol ha vinograta omogočilo življenje. Tako je v goricah ekonomsko socialna diferenciacija še posebej hitro napredovala.

Pri podrobnem proučevanju Jeruzalemskih goric je ugotovil Belec, v Vinorodnih Halozah pa sem ugotovil jaz, naslednjo podobo zemljiškoposestne strukture posesti tamošnjih domačinov:

Podatki iz tabele nam kažejo izredno močno razslojenost domačih kmečkih posestnikov že v začetku 19. stoletja. Med njimi je bilo v Jeruzalemskih goricah 28,5 %, v Vinorodnih Halozah pa celo 37,4 % kajzarjev, to je posestnikov z velikostjo posesti do enega ha. Če pa h kajzarjem pri-

Tabela 1.: Zemljiškoposestna struktura domačih posestnikov v Jeruzalemskih goricah in Vinorodnih Halozah v letih 1824—1961 oziroma 1964, izražena v %

Leto	Pokrajina	0—0,5 ha	0,5—1 ha	1—2 ha	2—3 ha	3—5 ha	5—8 ha	8—10 ha	nad 10 ha
1824	Jeruzalemske gorice	16,9	11,6	15,6	9,6	16,1	12,7	4,9	12,6
1824	Vinorodne Haloze	22,3	15,1	12,9	9,1	11,2	12,3	4,9	12,2
1961	Jeruzalemske gorice	14,3	15,3	18,4	17,3	15,2	11,8	15,6	8,6
1964	Vinorodne Haloze	11,3	11,8	17,3	14,3	17,1	14,6	4,8	8,8

štejemo še posestnike z 1—2 ha zemlje, potem se njihov delež dvigne na 44,1 % v Jeruzalemskih goricah in na 50,3 % v Vinorodnih Halozah. Na splošno je torej že takrat prevladovala majhna posest, saj je bilo vseh kmetov domačinov z nad 5 ha posesti le 30,2 % oziroma 26,0 %.

Razslojevanje in drobljenje posesti se nadaljuje do današnjih dni. Najbolj labilni sloj so seveda predstavljali kajzarji, ki so v času filoksera in velike gospodarske krize prodali zemljo meščanom in trdnejšim kmetom z ravninskih predelov, sami pa so postali viničarji ali pa so krenili v svet s trebuhom za kruhom. Tak proces se še posebno kaže v podatkih za Vinorodne Haloze, kjer je bilo v letu 1964 namesto prejšnjih 37,4 % kajzarjev, sedaj le še 23,1 %. Precej pa se je zmanjšalo tudi število kmetov z nad 10 ha zemlje.

Nakazani proces stalnega zmanjševanja kmečke posesti v štajerskih goricah je nosil s seboj tudi vsa teža socialne diferenciacije. Vedno bolj je prevladovala kmečka revščina.

Štajerske gorice so poleg drobljenja kmečke posesti, torej negativne zemljiškoposestne transformacije, doživljale še drug specifičen proces. Iz že omenjenih imenjskih cenitev lahko za Vinorodne Haloze in Jeruzalemske gorice ugotovimo dvojce:

Prvič: velikost in število sogorniških vinogradov nista bili v neposredni pogojenosti od ekonomske moči sogornika. Tako so imeli tudi mali kmetje, kajzarji in celo osebenjki po več vinogradov, celo štiri, veliki kmetje in meščani pa tudi samo po en vinograd. Vse kaže, da je bilo takrat odločujoče za velikost in število vinogradov predvsem število za delo sposobnih članov sogornikove družine, kajti vinograd je bilo treba obdelovati poleg domačih njiv in tlake na graščinski zemlji.

Drugič: med sogorniki — domačini iz goric so bili takrat že tudi sogorniki — kmetje z nižinskih predelov, meščani in cerkev. Prav slednja je bila v štajerskih goricah močno udeležena. Posestnolastniški odnosi so torej že imeli specifično obliko, ki je kasneje postala fenomen štajerskega vinogradništva.

Dajatev gorninskega vina je bila za vse sogornike enotno odmerjena po velikosti vinograda. Vino so prodajali pod podobnimi pogoji. Tako so bili sogorniki — osebenjek, kajzar, veliki kmet in mestni gospod — v pogledu dajatev in prodaje vina precej izenačeni.

Kot smo že omenili, so po slemenih štajerskih goric v 17. in 18. stol. rastle kočje malih kmetov in kajzarjev, ki so se preživljali predvsem iz 30—50 arov velikega vinograda. V času vinskih konjunktur se je še kar dalo skromno živeti, težave so se začele z nastopom splošne gospodarske krize v začetku 19. stol., ko je cena vinu padla, žitu pa nekajkrat porasla, ter so se krizi pridružile še slabe vinske letine, ko so mnogi pridelali vina komaj za gorščino. Večji kmetje so krizno obdobje še nekako preži-

veli. Mnogi so se sicer zadolžili pri oderuhih — namoštniki imenovanih. Manjši kmetje in kajžarji so stradali ter v obupu začeli prodajati vinograde, pa tudi celotna posestva, in bivši lastniki so ostajali v domači hiši viničarji. Stisko štajerskih vinogradnikov so izkoristili meščani, denarni zavodi, podeželski trgovci in obrtniki, pa tudi večji nižinski kmetje, ki so se z zvišanjem cen žita gospodarsko pomagali. Začel se je proces hitrega prehajanja domače vinogradniške posesti v roke nedomačinov.

Posebno obliko te diferenciacije pomeni tudi uvajanje novih boljših trtnih sort, sodobnejše metode obdelovanja in kletarjenja, kar je zahtevalo finančna sredstva, a je dalo boljše vino, ki se je tudi bolje prodajalo. Zadolženi in obubožani štajerski vinogradniki niso imeli sredstev za takšna investicijska vlaganja, zato je kmečko vino izgubljalo ceno, pogoji gospodarjenja so se za domačine slabšali, njihova gospodarska moč je pešala, revščina in stalno pomanjkanje sta začeli svojo grozljivo pot po štajerskih goricah.

Zemljiška odveza je prinesla osebno svobodo, toda odplačevanje osvobojene zemlje ter nove denarne dajatve so pritiskale kmeta — vinogradnika, ki je v starih in slabo gnojenih vinogradih prideloval vedno manj vina. Nova gospodarska kriza v letih 1875—1893 je gospodarsko stanje še zaostriala, poglobila je že itak veliko kmečko zadolženost in oderuhi so pošiljali na boben posestvo za posestvom. Glavni kupci so bili sedaj predvsem meščani nemške narodnosti in nemški denarni zavodi. Slovenska zemlja je množično prehajala v tuje roke. Finančno močnejši meščani, pa tudi nižinski kmetje, so kupovali vinograde, gozdove, travnike, celotna posestva. Da bi bila mera težav kmečkih vinogradnikov polna, so se pojavile v 80-letih še trtne bolezni. Tudi to katastrofo so izkoristili mnogi meščani ter si pri obnovi vinogradov zaokrožili in povečali vinogradniške površine. Z vdiranjem nekmečkega kapitala v štajerske gorice se je nadaljeval proces proletarizacije, rastlo je število kajžarjev in viničarjev, zaostrovala se je socialna diferenciacija — viničar in gospodar. Toda vsi kajžarji in mali pa tudi večji kmetje, ki so jih pognali na boben, niso mogli postati viničarji, kajti gospod je obdržal za viničarja tistega, ki je imel najboljše delovne moči in največ svoje živine (zaradi gnoja). Drugi so morali po svetu. Beda in splošno pomanjkanje sta vplivala na zvišanje umrljivosti, zlasti pri dojenčkih. Posledice so se kazale med drugim tudi v stagnaciji in celo nazadovanju prebivalstva.

Med obema vojnama se je kriza kmečkega vinogradništva v štajerskih goricah nadaljevala. Tradicionalni avstrijski vinski trg se je za štajerska vina povsem zaprl, na domačem trgu pa so se pojavila cenena srbska in dalmatinska vina. Svetovna gospodarska kriza je že itak slabotno vinsko trgovino povsem ohromila, cena vinu je padla za sto in več odstotkov. Zopet je nastopilo pomanjkanje, sodobni namoštniki so posojali denar za visoke obresti, dajali na up modro galico, živež in obleko, davkarji so neusmiljeno izterjevali davke, financarji trošarino, eksekutorji so rubili in prodajali od živine do goric. Proces prehajanja vinogradniških posestev v roke meščanov, gostilničarjev, trgovcev in nižinskih kmetov se je nadaljeval, zaostrovale so se socialne razlike.

Razvoj prehajanja vinogradov iz rok haloških in slovenjegoriških vinogradnikov v roke nedomačinov (med nje štejemo meščane, denarne zavode, cerkvene organizacije in tudi kmete z nižinskih predelov) je dobil prav katastrofalen obseg. Prikažimo ga s podatki.

Tabela 2.: Lastništvo nad vinogradi v Jeruzalemskih goricah in Vinorodnih Halozah v letih 1824—1936, izraženo v %

Leto	Pokrajina	Domačini	Nedomačini		skupaj
			nižinski kmetje	meščani in drugi	
1824	Jeruzalemske gorice	18,4	27,6	53,6	81,2
	Vinorodne Haloze	68,7	14,4	16,9	31,3
1936	Jeruzalemske gorice	23,0	19,6	57,4	77,0
	Vinorodne Haloze	51,5	13,1	35,4	48,5

Številke nam kažejo, da je bilo stanje leta 1824 v Jeruzalemskih goricah mnogo slabše. Tu so imeli tujci že takrat nad polovico vseh vinogradov, od tega meščani 37,3 %, cerkev 11,3 % in gosposčine 8,8 %. Do leta 1936 se stanje ni bistveno spremenilo. Nekaj vinogradov so izgubili nižinski kmetje, povečali pa so si površine domači vinogradniki in meščani.

V Vinorodnih Halozah je prav obdobje od 1824—1936 pomenilo nov močan pritisk tujega kapitala, ko so meščani svojo vinogradniško posest podvojili.

Podobne so bile razmere v Radgonskih in Mariborskih goricah. Toda navedena so samo povprečja za pokrajine. V posameznih katastrskih občinah so bili posestnostniški odnosi med domačini in nedomačini oziroma tujci še mnogo slabši, saj so imeli nedomačini npr. v k. o. Kajžar (Jeruzalemske gorice) 100 % in v k. o. Majski vrh (Vinorodne Haloze) 90 % vseh vinogradov. Vsi ti vinogradi so bili praviloma na ekološko ugodnejših legah, bolj negovani in so dajali boljši vinski pridelek, ki je imel tudi boljšo ceno. Zato so v družbenoekonomskem pogledu pomenili več kot je pomenil njihov površinski delež.

Velik del nedomačinskih, toda vse vinograde meščanov, cerkve in gosposčin, so obdelovali viničarji in kajžarji za borno denarno plačilo oziroma kot odškodnino za kočo, njivo, oranje ipd.

Drži torej, da sta se v teh pokrajinah vedno bolj pojavljala le gospodar in viničar. In ker je že razmeroma majhen vinograd omogočal kapitalistično izkoriščanje, ni čudno, da so pri ugotovljenih posestnostniških odnosih postale štajerske gorice sinonim izkoriščanja in bede, viničarji, ta fenomen štajerskih goric, pa socialno najšibkejši in pravno najmanj zaščiten sloj na Slovenskem. Tik pred vojno je znašal povprečni mesečni zaslužek slovenskega delavca 900 din, povprečni zaslužek viničarja pa samo 60 din mesečno, ali povprečno 2 din na dan. Ali je potem čudno, če so viničarski pa tudi kajžarski otroci po štajerskih goricah stalno stradali, če je tu vladala zdravstvena in kulturna zanemarjenost, splošna zaostalost? Prav tako je lahko razumljivo, da je vladalo med viničarji in gospodarji stalno napeto ali celo sovražno vzdušje. Rešitev viničarskega problema, te najbolj zaostrene socialne diferenciacije na Slovenskem, je bila možna samo z revolucionarno spremembo obstoječega družbenega stanja.

Vdor tujega kapitala v štajerske gorice ni pomenil samo gospodarske diferenciacije, temveč je dobil tudi obliko nacionalističnega pritiska ekonomsko močnejšega nemštva na socialno šibki slovenski živelj. Ti procesi so postali del organiziranega velikonemškega »Drang nach Osten«, saj so predvsem po zmagi nacizma v Nemčiji postali meščani nemške narodnosti, organizirani v Kulturbundu, prava Hitlerjeva ekspo-

zitura in peta kolona. Tako niso bili viničarji in drugi v goriških pokrajinah ogroženi samo ekonomsko-socialno, temveč tudi nacionalno.

Zmagovita narodnoosobodilna vojna in socialistična revolucija sta prinesli v štajerske gorice revolucionarne spremembe. Z zaplembo imetja okupatorjevih sodelavcev, izvedbo agrarne reforme in odpravo viničarskega razmerja je prešla v družbeno last vsa vinogradniška posest tujcev in precejšen del vinogradov, ki so jih imeli nižinski kmetje, vaški trgovci in drugi nekmetje. Tako je bila v Vinorodnih Halozah vinogradniška posest leta 1963 razdeljena: haloški vinogradniki 56,5 %, nižinski kmetje 9,5 %, meščani 4,8 % in družbena gospodarstva 29,1 %. Še močnejši so bili premiki v Jeruzalemskih goricah, kjer je bilo leta 1961 stanje posestnolastniških odnosov na vinogradniških površinah naslednje: domačini 18,7 %, nedomačini 16,4 % in družbena gospodarstva 65,8 %.

Nekoč negativni procesi, povezani z vdorom tujega kapitala, so s podružbljenjem pretežnega dela vinogradov spremenili smer, postali so vir pozitivnih gibanj. Nekdanji proces dehumanizacije in zaostrovanja socialnih razlik se je spremenil v zavestno zmanjševanje socialnih razlik in splošno gmotno in kulturno izboljšanje. Bivši viničarji, ta najbolj izkoriščen in kulturno najbolj zaostali sloj podeželskega prebivalstva teh pokrajin, so postali sodobni samoupravljalci in nosilci naprednih proizvodnih procesov. Način njihovega življenja dobiva povsem nove oblike, ki se dokaj ostro ločijo od načina življenja tradicionalnega agrarnega prebivalstva.

Ob velikih ekonomsko socialnih premikih, ki so bili neposredno povezani z nekdanjim razvojem posestnolastniških odnosov, so v štajerskih goricah še ostali nerešeni problemi, nastajajo pa tudi novi. Povzročajo jih razdrobljena zemljiškoposestna struktura, še vedno občuten delež nedomačinske posesti, parcelne pomešanosti, izčrpanost starih kmečkih vinogradov in pomanjkanje kapitala za njihovo obnovo, močna depopulacija, počasna deagrarnizacija in hitro naraščanje ostarelih gospodarstev, proces, ki ga pospešuje odhajanje mladih na delo v tujino. Vse to je seveda občutnejše prisotno v tistih delih vinorodnih gorc Severovzhodne Slovenije, kjer so bile povojne spremembe manjše in je zato delež kmečkih gospodarstev pomembnejši, oziroma družbena posest neznatna.

Povojni čas pa ni prinesel samo ekonomsko socialnih sprememb, temveč sodobna agrotehnologija spreminja tudi zunanjo podobo pokrajin. Stare vinograde na kolje so zamenjale terasne vinogradniške celote.

S slemen marsikje izginjajo bivše viničarske koče in zidanice, ali pa jih stari, pa tudi novi lastniki preurejajo v počitniške hišice. S socialnimi premiki se spreminja tudi pokrajinska podoba.

Literatura

1. Borut Belec: Ljutomersko ormoške gorice. Maribor 1968.
2. Borut Belec: Zemljiškoposestne razmere v Jeruzalemskih goricah leta 1824, njihov razvoj in učinek na današnjo regionalno agrarnosocialno diferenciacijo. ČZN, Nova vrsta 6 (XLI.) letnik 1970, prvi zvezek. Maribor 1970.
3. Pavle Blaznik in drugi: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. Agrarno gospodarstvo. Ljubljana 1970.
4. Vladimir Bračič: Vinorodne Haloze. Maribor 1967.
5. Vladimir Bračič: Vzhodni del Haloz v luči cenilnega zapisnika gosposčine Borl iz leta 1542. ČZN, Nova vrsta 3 (XXXVIII), letnik 1967, Maribor 1967.

6. Vladimir Bračić: Ptujsko polje, historično socialnogeografska študija. Neobjavljen rokopis.
7. Jože Koropec: Srednjeveški Vurberk. ČZN, Nova vrsta 4 (XXXIX) letnik 1968. Maribor 1968.

Vladimir Bračić

THE EVOLUTION OF THE STRUCTURE OF LANDHOLDINGS AND OF THE OWNERSHIP RELATIONS IN THE VINE-GROWING HILLS OF NE SLOVENIA AS AN ELEMENT OF SOCIAL DIFFERENTIATION

The basic elements of the social evolution in an agricultural region are the structure of landholdings by size and the ownership relations. The specific features in the evolution of vine-growing and its predominant market orientation are responsible for the exceptional role of the structure of landholdings and of the ownership relations in the vine-growing hills of Northeastern Slovenia. The recently discovered historical records for the feudal estates in Styria dating from the year 1542 and the taxing registers enable a rather accurate and detail insight into the structure of landholdings of that time. These documents illustrate how the peasantry used to be a rather heterogenous group and markedly differentiated in economic and social terms. Small or medium-sized farms were predominant while the cottagers were still only emerging as a distinct social layer.

The early capitalism has triggered off more pronounced processes of social differentiation. The high demand on the wine market has accelerated the expansion of the settlements in the vine-growing areas. The cottagers and small farmers, to whom even half a hectare of a vineyard could guarantee a meagre livelihood, have begun to settle in larger numbers on the flat redges of the hills.

Table 1. The structure of local landholdings in the Jeruzalem and the Vine-growing Lower Haloze areas in the years 1824—1961 (viz. 1964)

Year	Area	0—0,5	0,5—1	1—2	2—3	3—5	5—8	8—10	over
1824	Jeruzalem	16,9	11,6	15,6	9,6	16,1	12,7	4,9	12,6
	L. Haloze	22,3	15,1	12,9	9,1	11,2	12,3	4,9	12,2
1961	Jeruzalem	14,3	15,3	18,4	17,3	15,2	11,8	15,6	8,6
1964	L. Haloze	11,3	11,8	17,3	14,3	17,1	14,6	4,8	8,8

The data in the table shows that peasants' landholdings have been already pauperised to a very large extent at the beginning of the 19th century. In the Jeruzalem area 28,5 per cent of the holdings were cottagers' holdings and in the Vine-growing Haloze the figure was 37,4 per cent. All of them owned less than one hectare of agricultural land. If all holdings with 1 to 2 hectares of land are added, the respective percentages rise to 44,1 and 50,3 per cent.

The vine-growing areas have experienced also another specific process besides the fragmentation of the peasants' landholdings.

The emergence of the cottagers on the top of the ridges in the hills during the 17th and 19th centuries has already been noted. The cottagers mostly lived off their 30 to 50 ars sized vineyards which have just meant a modest subsistence level at times of high economic conjuncture. The troubles have started with the advent of the general economic crisis in the beginning of the 19th century when prices have fallen and when a series of bad harvests have enabled only a production which was enough to pay taxes in kind but nothing more. The distress of the vine-growers was exploited by the townspeople, banks, local shopkeepers and craftsmen, but also by some richer farmers from the lowland areas. A process of rapid transition of ownership into their hands had been started. The intrusion of the non-peasant capital into the vine-growing areas supported the process of the proletarianisation and the number of cottagers and plain labourers was growing all the time while the social differentiation between landowners and labourers was becoming sharper.

The transfer of vineyards from the hands of vine-growers of Jerusalem and Lower Haloze into the hands of aliens to the area has reached catastrophic dimensions. They are illustrated in table 2.

Table 2. The ownership of vineyards in the area of Jerusalem and Lower Haloze in the year 1824 and 1936. (In percents)

Year	Area	Local owners	Lowland peasants	Aliens Townspesople and other	Total
1824	Jeruzalem	18,4	27,6	53,6	81,2
	Lower Haloze	68,7	14,4	16,9	31,3
1936	Jeruzalem	23,0	19,6	57,4	77,0
	Lower Haloze	51,5	13,1	35,4	48,5

Similar conditions as revealed in the above table existed also in the vine-growing areas near Maribor and Radgona. In some cadastral communes ownership relations were even worse since aliens owned even a much higher percentage of all vineyards (100 per cent in the cadastral commune of Kajžar in the Jerusalem area and 90 per cent in the cadastral commune of Majski vrh in the Lower Haloze area). All these vineyards used to be, as a rule, on ecologically more favourable sites, they were better cultivated and gave a better harvest of wine which also caught better prices. Their socioeconomic significance was greater than their share in the total land under vineyards.

A large part of vineyards belonging to peasants from the lowland and all vineyards belonging to townspeople and big estates were cultivated by labourers and cottagers for miserable hourly wages. There were, really, only two social elements in these areas: landlords and labourers. The solution of the problem of labourers in vine-growing areas ('viničarji'), which used to be the sharpest form of social differentiation in Slovenia, was possible only means of a revolutionary change of the society.

The intrusion of alien capital into the vine-growing areas of North-eastern Slovenia was not just a matter of economic differentiation but has also become a form of the nationalistic pressure by the stronger German population on the weaker Slovenian social strata. Thus, the

labourers but also other people in the vine-growing areas were threatened not only on the socioeconomic but also on the ethnic plane.

The victorious war of national liberation and the socialist revolution have induced revolutionary changes in the vine-growing areas of North-eastern Slovenia. All property belonging to the occupators or their collabotators has been nationalised, an agrarian reform has been carried out and the institution of landless labourers (»viničarji«) has been abolished. All vineyards and other land belonging to foreigners was taken over by the society and also a considerable part of vineyards that were owned by lowland peasants, shopkeepers and other persons not working in agriculture. In the Vine-growing Lower Haloze the ownership of vineyards in the year 1963 was as follows: local private vine-growers owned 56,5 per cent of all vine yards in the area, lowland peasants — 9,5 per cent; townspeople — 4,8 per cent and the socialist sector — 29,1 per cent. There was even a greater shift of the ownship in the Jeruzalem area. In the year 1961 local private vine-growers owned 18,7 per cent of all vineyards, aliens from other areas 16,4 per cent and the socialist sector as much as 65,8 per cent.

The once negative processes which were related to the intrusion of foreign capital have changed their direction through the socialisation of most vineyards and have become a source of positive change. The former process of dehumanisation and of the accentuated social differentiation has been reversed into a process of the conscious reduction of social differences and of a general material and cultural improvement.

New problems, however, have arisen because of several factors and circumstances which are listed below: the fragmentation of the landholdings into scattered parcels, the still considerable amount of vineyards owned by aliens to the area, the exhausted vineyards together with the lack of capital for renewal and recuperation of stock, intensive depopulation but slow deagrarianisation, coupled with the rapid increase in the old-age farmers' households, flight from the land of young people in search of work abroad.

The post-war period has not only brought thorough economic and social changes but has witnessed also a change in the physiognomy of vine-growing areas due to the introduction of modern agricultural technology. Old vineyards, with vines on posts, are disappearing and are in several places being replaced by large contiguous tracts of terraced vineyards. Former cottages of »viničarji« and small wine cellars are vanishing from the hill tops or are being converted by the former or by new owners into week-end cottages. The social change is causing also a change in the landscape.

Diskusija o referatu V. Bračiča

I. Vrišer

Referat zajema snov, ki je v slovenski geografiji in sociologiji že tradicionalna. Avtor je na nov način predstavil problematiko, ki je že od nekdaj bila tudi v središču pozornosti naših kulturnih, literarnih krogov.